

УДК 330.34 (477)
JEL O170

Брановицький В. В., асп.
ДВНЗ "Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана"

РЕЙДЕРСТВО: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА

У статті проведено дослідження рейдерства як неформальної інституції економіки. Чітко розмежовано хибне уявлення про рейдерство з іншими суміжними категоріями. Значну увагу приділено природі неформальних інституцій. Досліджено особливості рейдерства як неформальної інституції, що сформувалася в залежності від ментальності українського суспільства. Розглянуто причини виникнення та формування рейдерства.

Ключові слова: рейдерство, інституція, неформальні інституції, інституційне середовище, економічна політика, економічна ментальність.

Постановка проблеми. Однією з значних видів економічної загрози є тінізація і криміналізація майнових відносин власності, що ми можемо чітко спостерігати в період макроекономічної нестабільності в Україні.

Для України характерний перерозподіл власності як досить довгий неструктурований процес. І надалі будемо спостерігати постійні виклики питанню власності, через особливості первісного нагромадження капіталу.

Важливість впливу перерозподілу власності на життєдіяльність країни полягає в тому, що соціальні потрясіння, до яких призводить рейдерство, в кінці кінців своєю основною причиною мають спроби змінити сформовані відносини власності та дестабілізувати їх, особливо в часи загострення суспільних конфліктів та політичної напруженості, що актуально для України. В цьому зв'язку вивчення самої природи даного явища залишається актуальною теоретичною і що саме головне прикладним завданням.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження рейдерства та її соціально-економічної природи. Відповідно, об'єктом дослідження вважається рейдерство, а предметом аналізу – неформальні інституції.

Аналіз останніх досліджень власності та публікацій. Над вивченням та дослідженням різних концептуальних аспектів інституціональних особливостей неформальних інституцій, як механізму перерозподілу

Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – №2 (29)

власності займалися багато вітчизняних і зарубіжних дослідників, а саме такі як О. Беляєв, З. Варналій, Т. Гайдай, В. Мандибура, І. Мазур, Д. Норт, Р. Капелюшников, Р. Коуз, Н. Кричевський, А. Олійник, М. Одінцева та інші.

Виклад основного матеріалу. Значна частина робіт по даній тематиці складається з підміни понять під яким розуміють і говорять про протиправний ринок М&А (злиття та поглинання), тому представляють собою переклад іноземних джерел і в повній мірі не враховують національні особливості, ментальність та міру проблематики даного явища для реалій України. Одночасно можна стверджувати, що питання перерозподілу було, є і буде залишатися найбільш складним та суперечливим.

Варто зазначити, що в Україні завжди, з самого першого дня незалежності, перерозподіл власності знаходився в орбіті неформальних відносин та інституцій, таких як "забрав", "подарував", "відібрав" з елементами корупції, шахрайства та бандитизму і це все відбувалося з суспільною власністю стихійно та неконтрольовано. Подібний стан речей можна схарактеризувати як сталий феномен перерозподілу власності притаманний українській державі та ментальності.

Саме тому сумнівні методи перерозподілу власності дають можливість постійно створювати корпоративні конфлікти та піднімати питання зміни власників та вимагати перехід активів до нових економічних агентів.

Перехід до аналізу рейдерства, як неформальної інституції економіки, неможливе без чіткого розмежування від бандитизму та шахрайства, але одночасно воно може знаходитися на грані цих понять.

Тому вважаємо за потрібне уточнити наступні категорії: бандитизм, шахрайство, право власності і перерозподіл власності.

За основу бази визначення категорій візьмемо чинне законодавство без розгляду поглядів дослідників та науковців, так як перерозподіл власності відбувається в межах формальних правил країни.

Отже, не потрібно плутати рейдерство з "чистим" бандитизмом та шахрайством, так як воно передбачає наявність імітації штучного корпоративного конфлікту з якого вибігає перерозподіл власності за встановленими формальними (законними) процедурами.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця категорій

Категорія	Визначення	Коментар
Бандитизм	Організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб	Особливість суспільної небезпеки полягає в посяганні на основі суспільних гарантій та безпеки сформованою системою державної влади насильницькими методами. Ключове слово: насильницькими методами.
Шахрайство	Заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою	В результаті оману, підлогу, фальсифікації, підробки ряду документів власник добровільно передає своє майно. Ключове слово: добровільно і обман.
Право власності	Право особи на річ	Досить звужене та обмежене розуміння без опису основних прав: володіння, користування, розпорядження, що знайшли відображення в Господарському кодексі України в ст. 134 та стосуються підприємств (Суб'єкт господарювання, який здійснює господарську діяльність на основі права власності, на свій розсуд, одноосібно або спільно з іншими суб'єктами володіє, користується і розпоряджається належним йому (їм) майном).
Перерозподіл власності	Перехід існуючих відносин власності (майна, активів та ін.) від одного економічного агента до іншого за рахунок як економічних так і неекономічних методів та структурних змін.	Поняття розширює уявлення про відносини перерозподілу власності. Ключове слово: економічних і неекономічних методів та структурних змін

Джерело: складено автором на основі [1], [2].

Рейдерство як явище ввібрало в себе певні риси, таких категорій як бандитизм, шахрайство та методами заволодіння активами (правами на власність), а саме добровільна передача майна, обман, підробка документів та насильницькі дії, але як результат виконання судового рішення виконавчою службою в межах закону. Чому ми говоримо явище, тому що рейдерство не є науковою категорією.

У результаті аналізу літератури з досліджуваної проблематики, як відзначають теоретики та практики свідчить, що рейдерство є недружнім захопленням чужого майна на користь іншої особи, яке в кожному

випадку відбувається з порушенням норм законодавства. Ми вважаємо дане визначення обмеженим в частині порушення формальних норм, адже рейдерство вчиняє свої дії в межах формальних правил, а отже коректно буде доповнити визначення, що рейдерство відбувається як з порушенням так і в межах формальних норм та правил.

Тому потрібно правильно класифікувати вчиненні дій проти власності і виробляти державну політику протидії цим явищам з врахуванням притаманної економічної ментальності та дій економічних агентів з реаліями умов ведення господарювання в Україні без накладання запозичених закордонних формулювань, визначень, правил та імплементації їх до українського законодавства.

В основі економічної ментальності лежать глибинні психологічні установки і цінності індивідів і соціальних спільнот, їх стійкі психологічні переваги і реакції, способи сприйняття, манера відчувати і думати. Саме тому ментальність визначає мотиви та моделі поведінки, що виникають у процесі господарської діяльності та детермінують її [5, с. 5].

Варто відмітити, що економічна ментальність індивідуумів є важливим чинником неформальних норм і виступає елементом інституційної структури суспільства. Її характеризують економічні цінності та норми поведінки, властиві тим чи тим ступенем представникам певної групи. Вона включає стереотипи споживання, норми і зразки взаємодії, організаційні форми, ціннісно-мотиваційне ставлення до праці і багатства, ступінь сприйняття закордонного досвіду тощо [6, с. 60].

Але вітчизняний та зарубіжний досвід формування та становлення прав власності значно відрізняється, як відзначав К. Роуз капіталістична власність володіє свого роду моральною та культурною інфраструктурою, яку ми помилково вважали природною, в той час як насправді їй навчаються за допомогою стабільних комерційних практик, і з їх руйнуванням вона зникає [9, с. 354].

Тут буде доречним зокрема надати визначення, що таке інституція, як зазначив відомий дослідник інституціоналізму Норт Д. в своїй роботі – це "правила гри" в суспільстві, чи створені людиною обмеження, що організують взаємини між людьми [7, с. 17].

У роботах основоположника раннього інституціоналізму Т. Веблена зазначено що "інституції – це результати процесів, що відбувалися в минулому, вони пристосовані до обставин минулого і, таким чином, не в повній мірі відповідають вимогам теперішнього часу" [4, с. 202].

Узагальнюючи підходи інституціоналізму різних течій та шкіл до визначення терміну "інституції", можна виділити два: звужений і розширений. Прихильники звуженого підходу розуміють інституції як інституційні структури середовища, такі як держава, органи державної влади та управління, систему самоврядування, а також як систему формальних правил та норм. Прихильники розширеного підходу трактують інституції як сукупність формальних і неформальних правил, цінностей, норм, які фактично чинні та використовуються в суспільстві.

У загальному розумінні можна надати наступне визначення категорії інституція – це багато аспектна категорія, яка відображає набір правил, певних процедур та відповідностей, моральної і етичної поведінки індивідумів в своїх інтересах максимізації багатства.

Про підтвердження існування інституції найкраще підходить характеристика наявності протидії, обмежень та певних санкцій ці сторони органів державної влади за порушення "правил гри", де держава виступає суддею, якщо порівнювати з аналогією Д. Норта.

Потрібно розділяти можливий перерозподіл власності на два механізми: формальний чи організаційно-правовий та неформальний чи протиправний. Формальний передбачає правила, процедури, що є легітимними за для злиття, поглинання та подальшої змін прав власності на активи. Протиправність неформального механізму полягає в суспільно-небезпечних діях рейдерства, якому характерне заволодіння власністю шляхом маніпуляції правом на володіння. Для протиправного перерозподілу власності притаманно подальше узаконення прав в межах формальних правил гри.

Протиправний механізм діє в межах неформальної інституції, але особливістю є те, що за неформальні правила та норми виникають не сурові покарання, а осуд суспільства, як дії антисуспільного характеру. Саме тому з часом виникають обмеження та санкції, що діють в орбіті формальних інституцій за дії подібного характеру.

Характерною рисою рейдерство як неформальної інституції є його постійна співучасть з органами державної влади основаної на корупції чи неформальних відносинах в системах судовій системі, силових структурах чи органах державного регулювання, тому марно було наведено порівняння з суддею в "грі", тому що якісне виконання своїх обов'язків не завжди входить в коло інтересів представників держави.

Влада вважає, що існуючу проблему важко вирішити, а можливі рішення будуть вкрай непопулярні в випадку їх реалізації в владній системі, так як можуть стосуватися кожного з представника органів державної влади.

В таких умовах відбувається зміна ролі держави, яка перенацілилася не на захист закону і недопущення опортунізму серед представників влади, а стало на захист перерозподілу власності і сприяння його накоплення в обмеженій кількості людей. Представниками влади був обраний шлях невтручання в сам механізм перерозподілу незважаючи на методи привласнення майна.

Втрати для суспільства полягають у тому, що дане опортуністичне явище не задіяне в жодному виробничому процесі та не створює додаткової вартості, але витрати на протидію йому зі сторони держави складають колосальні суми для країни на утримання правоохоронного та бюрократичного апарату.

Особливості рейдерства як неформальної інституції криються саме в менталітеті економічних агентів та індивідуумів відносно допустимих норм ведення господарювання, а саме в корупції, прагненні політиків і держслужбовців використовувати посаду для особистого збагачення, відсутність необхідного контролю з боку правоохоронних органів та органів державної влади, заплутане та недосконале корпоративне законодавство, звички населення вирішувати все через неформальні правила.

Даний хід речей сприяв процвітанню тіньової економіки та її криміналізації в питаннях власності. Як наслідок створення усіх сприятливих передумов для опортуністичної і як наслідок корумпованої поведінки службовців державних органів влади незалежно від рівня та рангу. Дана соціальна поведінка з усіма її негативними наслідками зумовлена орієнтацією людей на готовність до протиправних дій, антиморальним діям в задоволенні та досягненню власних інтересів.

Саме суб'єкти економічної влади (економічні агенти) формують і історично диктують основні неформальні "правила гри", так як вони є суб'єкти економічної влади. За для уникнення та протидії суспільно небезпечним діям суб'єктами економічної діяльності, суспільство потребує обмежень, тому державні інституції диктують закони і кодекси, які виступають в подальшому підґрунтям для створення формальних інституцій економічної влади.

Неформальна інституція формується від потреб господарюючих суб'єктів та методами, які дозволяють досягнути цих цілей: "Інакше кажучи, тому, що в нашому суспільстві ми самі, особисто, вирішуємо свої

економічні проблеми. Якщо ж наші економічні дії опиняться під контролем, то ми не зможемо зробити й кроку, не заявляючи про свої наміри й цілі. Але, заявивши про наміри, треба ще довести їх правомірність, щоб дістати санкцію влади" [8, с. 105].

Проведений аналіз дає можливість прийти до висновку, що рейдерство як неформальна інституція економіки з'явилася з наступних причин:

- транзакційні витрати значно менші ніж при формальній зміні власників;
- нерозвинутість інституційного середовища породжує ситуації за яких розробляються нові методи та шляхи досягнення власних інтересів економічних агентів;
- відсутність інституційних основ перерозподілу власності з врахуванням національних традицій;
- висока дохідність рейдерської діяльності створює умови для процвітання та швидкої ситуативної зміни методів для перерозподілу власності;
- заради досягнення цілей створюються неформальні механізми;
- ментальна складова економічних агентів, що сформована на відсутності авторитету формальних інституцій;
- наявність розвинутих тінювих методів ведення бізнесу за для економічної оптимізації дає можливість для проведення рейдерських захватів;
- опортуністична поведінка представників органів державної влади.

Неформальні інституції "по-українськи" стають певним гальмом, інституційним дефектом, що стало потворним явищем для економіки.

Отож, рейдерство як неформальна інституція економіки не дивлячись на всі зусилля та вживані інституціональні зусилля та методи протидії постійно модифікується та адаптується до сучасних реалій з виробленням нових методів та шляхів створення бізнес конфліктів.

Через недостатньо чітко сформовані і неповно виявленні права власності створюються умови для виникнення неформального механізму перерозподілу власності в Україні. Тому можна говорити про інституціональний дефіцит в Україні та формування економічного ментального паралічу.

Висновки та перспективи подальших розробок. Глибина проблематики неформальних інституцій, як рейдерство є недооцінена, вони несуть деструктивний вплив на формування відповідного інституційного середовища та структури для сталого розвитку країни та деформують формальні інституції в результаті економічна система костеніє, що зменшує динамічність економічного розвитку.

Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – №2 (29)

Аналіз засвідчує, що еволюція рейдерства як неформальної інституції прямо пов'язана з методами перерозподілу власності в Україні та базуються на ментальності, звичках вирішувати власні економічні потреби та досягати цілей через неформальні правила. Індивідууми обирають та надають перевагу неформальним інституціям і виконують формальні норми лише для узаконення та захисту своїх прав і інтересів.

Отже, неформальні правила і норми домінують у взаємодії економічних агентів один з одним та з державою.

Рейдерство є найбільшою загрозою у питаннях прав власності, так як неформальні інституції є більш еволюційно розвинуті та виступають вихідним базисом для формування формальних інституцій, як більш пізніх інститутів в питаннях протидії, санкцій та обмежень.

Економічна політика держави повинна формальними правилами, державними інституціями та інститутами вибудовувати моральну та культурну інфраструктуру методів ведення господарювання та конкуренції, а також руйнувати сталу економічну ментальну конструкцію сформовану в період масової приватизації в Україні.

Державна економічна політика може як стимулювати економічне зростання так і породжувати неформальні інституції, тому потрібно постійно розвивати відносини власності та гарантувати їх захист необхідними та відповідними формальними інституціями, здібними регулювати та розвивати це питання. Державна політика повинна бути націлена на звільнення відносин власності від історично сформованих "правил гри" по легітимізації та перерозподілу власності.

Варто зауважити, що дане питання має високу дискусійну оцінку і має право на монографічне дослідження.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341–III/ВР. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу : – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> ст. 190 Назва з екрана.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435–IV/ВР. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу : – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> Назва з екрана.

3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436–IV/ВР. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу : – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15> Назва з екрана.

4. Веблен Т. Теория праздного класса. – М., 1984.

5. *Гайдай Т. В.* Інституційна теорія : дослідження економічної ментальності. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ : ВПЦ "Київський університет", – 1958. – ISSN 1728–2667 Вип. 93. – 2007.

6. *Коваленко Ю. М.* Неформальні норми фінансового сектора економіки: економічна ментальність та інституційна довіра // Економічна теорія науковий журнал. – № 2. – 2011 р. – с. 58–68.

7. Норт Дуглас Институты, институциональные изменения и функционирование экономики \ Пер. с англ. А. Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера. – М. : Фонд экономической книги "Начала", 1997. – 180 с. – (Современная институционально-эволюционная теория)

8. *Хайек, Фридрих* Август Дорога к рабству / Пер. с англ. – М. : Новое издательство, 2005. — 264 с.

9. *Rose C.* Propter Honoris Respectum : Property as the Keystone Right? // Notre Dame Law Review. 1996. Vol. 71.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Criminal Code of Ukraine, available at : – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341–14> century. 190 (Accessed 2 February 2014).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Civil Code of Ukraine, available at : – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435–15> (Accessed 11 February 2014).

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Commercial Code of Ukraine, available at : – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436–15> (Accessed 1 January 2014).

4. *Veblen, T* (1984), *Teoriya prazdnogo klassa* [The theory Celebrating class], Moscow, SSSR.

5. *Gaidai, T. Vi.* (2007), "Institutional theory : a study of the economic mentality". Bulletin of Kyiv National Taras Shevchenko University. Economics / Kyiv National Taras Shevchenko University. – Kyiv : CUP "Kyiv University" Vol. 93.

6. *Kovalenko, Y* (2011), "Informal rules of the financial sector : economic mentality and institutional trust" Economics theory Research Journal. – № 2. pp. 58–68.

7. *North, Douglass* (1993), *Ynstytuty, ynstytutsyonalnyye yzmenenyia y funktsyonyrovanye ekonomyky* [Institutions, Institutional Change and Economic Performance], Moscow, Russia.

8. *Hayek, Friedrich August* (2005), *Doroha k rabstvu* [The Road to Serfdom], Moscow, Russia.

9. *Rose C.* Propter (1996), Honoris Respectum: Property as the Keystone Right?, Notre Dame Law Review. Vol. 71.

Надійшла до редколегії 27.02.14

Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – №2 (29)

Брановицкий В. В., асп.

ГБУЗ "Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана"

РЕЙДЕРСТВО: СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПРИРОДА

В статье проведено исследование рейдерства как неформальной институты экономики . Четко разграничены ложное представление о рейдерстве с другими смежными категориями . Значительное внимание уделено природе неформальных институтов. Исследованы особенности рейдерства как неформальной институт , сформировавшейся в зависимости от ментальности украинского общества. Рассмотрены причины возникновения и формирования рейдерства.

Ключевые слова: рейдерство; организация; неформальные институты; институциональная среда; экономическая политика; экономическая ментальность.

**Branovitskiy V., postgraduate student
"Vadym Hetman National Economic University of Kyiv"**

RAIDING: SOCIO-ECONOMIC NATURE

The defining feature of the present stage of economic development is by developed informal institutions that have a fundamental impact on the transformation of the transformation and national levels , causing the need to rethink the theory and practice of management, the development of effective policy aimed at the harmonious integration of Ukraine into a new world economic environment. Therefore, coverage of raiding and its socio-economic nature is of great theoretical and practical significance in the context of improving the efficiency of economic policy under strengthening macroeconomic instability of the system.

Introduction to the Article suggests that the structure and content of the latter as defined purpose of the study. Based on in-depth study and critical thinking wide range of domestic and foreign scientific and theoretical sources the author has analyzed the main stages and causes the formation of raiding as informal institutions of social and economic nature, revealed the characteristic features of the present stage of development of informal institutions , distinguished between the raiding of social and hazards such as fraud and racketeering , described the economic mentality and symptoms and risks associated with the deployment of informal institutions on the territory of Ukraine; conclusions concerning the impact of raiding as informal institutions on the economy.

Noteworthy reasoned conclusions in the article on the need for creating an enabling institutional environment to counter raiding and improving national legislation and its harmonization with existing international standards and in accordance with the historical current economic mentality.

Key words: raiding, institution , informal institutions , institutional environment , economic policy, economic mentality.